

УДК 930(477)

В. В. ТЕЛЬВАК, О. А. РАДЧЕНКО*

НЕЗНАНА РЕЦЕНЗІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Вперше публікується рецензія М. Грушевського на габілітаційну працю К. Студинського, що відклалася у фондах Державного архіву Львівської області. Реконструйовано обставини написання критичного відгуку та його вплив на професійну кар'єру автора «Перестороги».

Ключові слова: М. Грушевський; К. Студинський; рецензія; «Пересторога»; літературознавство.

Реалізація двох фундаментальних грушевськознавчих проектів сучасності – п'ятидесятитомного перевидання творів М. Грушевського та «Е-архіву Михайла Грушевського» стала потужним стимулом для дослідників зануритися в архіви та бібліотеки у пошуках невідомої грушевськіани та необхідних для коментування матеріалів. У підсумку, практично щороку виявляються досі невідомі твори видатного вченого, помітно збільшуючи його бібліографію та збагачуючи наші уявлення про універсальність громадського та наукового служіння Великого Українця. Нерідко своєрідні підказки про існування невіданих нами творів М. Грушевського знаходимо у його власному розлогіму епістолярії.

Зокрема, так сталося й у випадку опублікованого нижче рецензійного тексту. Готуючи до видання епістолярний діалог М. Грушевського з Олександром Барвінським, ми натрапили на доволі докладне обговорення наразі малознаної проблеми обсадження вакантної після смерті Олександра Огоновського кафедри української мови та літератури. На цю кафедру претендували одразу кілька українців – Іван Франко, Олександр Колесса, Кирило Студинський та Володимир Коцовський. М. Грушевський, як один із небагатьох професорів-українців на філософському факультеті, був вимушено заангажований у цю складну ситуацію вибору відповідного претендента, котра варта окремої розлогі розвідки. Серед іншого, історик був призначений членом габілітаційної комісії для К. Студинського.

Бажання останнього здобути професуру у Львівському університеті активно підтримував його тесть – знаний галицький громадсько-політичний і культурний діяч Анатоль Вахнянин. Утім, це більше нашко-

* *Тельвак Віталій Васильович* – доктор історичних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Радченко Олег Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

дило справі, адже польська університетська професура була особливо чутлива до зовнішніх впливів, ревниво обстоюючи власну незалежність. К. Студинському, за словами М. Грушевського, стали «робити трудність»¹, адже виявилось, що претендент здобув вищу освіту (абсолюторій) не на філософському (як це передбачав профіль кафедри), а на теологічному факультеті. Тож справу українського літературознавця почали затягувати, а згодом відклали і йому довелося габілітуватися в Ягеллонському університеті. Там він протягом 1897–1899 рр. працював на посаді доцента, а до Львівського університету зміг потрапити лише в 1900 р.

Обов'язки М. Грушевського, як члена факультетської комісії, передбачали підготовку критичного аналізу званої книги К. Студинського «Пересторога», котра була подана ним як габілітаційна праця². Цей обов'язок, як свідчить листування вченого, був обтяжливий йому з кількох причин. По-перше, в справу обсадження кафедри вмішалася політика та інтереси багатьох галицьких діячів, котрі сподівалися на підтримку М. Грушевським саме свого кандидата. По-друге, не зовсім смакувала українському історичному амбітність претендента. Як свідчить його лист до О. Барвінського, М. Грушевський радив дещо молодшому колезі забрати документи, щоб після короткої перерви, підсиливши свої позиції новими розвідками, знову податися на конкурс. Історик писав кореспонденту, що «йому б [К. Студинському] придалось ще повчитись і літературі і лінгвістики, але він великої думки за себе»³. Зрештою, багато зауважень рецензент мав і до самої «Перестороги». Як дізнаємося з листа до того ж О. Барвінського, не всі вони потрапили до підсумкового варіанту рецензії: «Перед виїздом було засідання комісії, я боронив його «Пересторогу», і в рефераті деякі закиди повикидав (хоч не міг критики й закидів оминати), уважаючи на неприхильність Поляків [...]»⁴. Тож читаючи відгук М. Грушевського, слід мати на увазі цю обставину. Втім, прихильність рецензента не допомогла справі, адже, як про це йшлося вище, факультет знайшов формальні підстави відмовити К. Студинському.

Також увагу читача хочемо привернути до мови написаної рецензії – німецької. Такий вибір М. Грушевського був не випадковим. Будучи переконаним у законодавчому закріпленні прав української мови у Львівському університеті та наражаючись на опір більшості професорської корпорації, котра заповзято боронила його польський характер, історик уникав польської та нерідко принципово послуговувався у службовому справочинстві державною мовою⁵. Чи не вперше, до речі, таку його практику фіксує рецензія на «Пересторогу».

Сам критичний відгук відклався в особовій справі К. Студинського як професора університету під кимось доданим польськомовним титулом «Opinia prof. Hruszewskiego, który właśnie wtedy wyjechał na urlor»

(«Думка проф. Грушевського, котрий саме тоді виїхав у відпустку»)⁶. Текст не має дати його написання, але листи історика до О. Барвінського дозволяють говорити, що він був написаний протягом літа–осені 1895 р.

Викладені в друкованому нижче відгуку критичні спостереження М. Грушевський розвинув у своїй рецензії на присвячені «Пересторозі» студії І. Франка та К. Студинського, що з'явилася наступного 1896 р.⁷ Востаннє ж про свою тогочасну критику історико-літературної візії львівського літературознавця він згадав у другій книзі п'ятого тому «Історії української літератури»⁸.

Цінність для грушевськознавців цієї невеликої рецензії М. Грушевського є чимала. Насамперед, вона значно збагачує наші знання про ранній період взаємин видатного історика з К. Студинським, що зазвичай в історіографії зображуються ідилічно. Також текст рецензії безперечно приверне увагу дослідників історико-літературної спадщини автора «Історії України-Руси», адже до всебічної характеристики «Перестороги» він звернеться значно пізніше – вже у міжвоєнний час. Насамкінець, віднайдення невідомого дослідникам рукопису М. Грушевського вкотре вказує на все ще невичерпаний евристичний потенціал українських грушевськознавчих колекцій.

Рукописний текст рецензії скопіював з оригіналу і переклав з німецької мови канд. філолог. наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Олег Радченко.

¹ ЛННБУ ВР (Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка. Відділ рукописів). Ф. 11. Оп. 1. Спр. 1026. Арк. 88–88зв.

² Пересторога, руський пам'ятник початку XVII віка, історично-літературна студія д-ра Кирила Студинського. Львів, 1895. 193 с.

³ ЛННБУ ВР. Ф. 11. Оп. 1. Спр. 1026. Арк. 45–46зв.

⁴ Там само.

⁵ Детальніше див.: *Тельвак В. В., Пантюк М. П.* Михайло Грушевський та боротьба за українські кафедри Львівського університету // Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич: Посвіт, 2018. Спец. випуск 3. С. 156–162.

⁶ Державний архів Львівської області. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1833. Арк. 27–29.

⁷ *Грушевський М.* [Рецензія]. Franko I. Dr. Z dziejów synodu brzeskiego 1596 r. (Kwartalnik Historyczny, 1895, I, s. 1–22; Пересторога, руський пам'ятник початку XVII віка, історично-літературна студія д-ра Кирила Студинського. Львів, 1895, ст. 193 с.; Причинки до історії унії, критичні замітки на розвідку д-ра І. Франка під заголовком «Z dziejów synodu brzeskiego 1596 r.» Львів, 1895, ст. 21 (передрук із «Правди», 1895, ч. 87) // Записки НТШ. 1896. Т. XII. Кн. 4. С. 21–30.

⁸ *Грушевський М.* Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. Київ, 1995. Т. 5. Кн. 2. С. 219.

⁹ Див. напр.: *Клиш А.* Співпраця Кирила Студинського та Михайла Грушевського // *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія.* 2007. Вип. 91–93. С. 27–30.

[Рецензія]

[літо–осінь 1895 р.]

У сфері української літератури побачила світ розвідка д-ра Студинського під назвою «Пересторога, руский памятник початку XVII віка, історично-літературна студія д-ра Студинського» (Львів, 1895, 80, V+193 с.). У вступному слові автор заявляє, що під час дослідження максимально застосовував аналітичний метод, оскільки переконаний, що лише ґрунтовний аналіз найвизначніших пам'яток XVI–XVII ст. уможливить точну характеристику літератури тієї епохи. Д-р Студинський ставить перед собою наступні завдання: охарактеризувати погляди автора «Перестороги», проаналізувати й оцінити пам'ятку як історичне джерело, віднайти використані автором літературні джерела і – додамо – встановити твори, що виникли під впливом цієї пам'ятки. Цей план д-р Студинський реалізовує в окремих частинах: у першій і водночас докладнішій (с. 8–166) розглядається історичний, а у другій (с. 167–193) – літературний аспект пам'ятки. Ми не в праві заперечувати переваг аналітичного методу, оскільки досі не існувало спеціального історично-літературного дослідження про «Пересторогу». Поряд з лише кількома, проте вагомими примітками у працях інших дослідників (передовсім в «Історії російської церкви» Макарія¹), нещодавно – майже одночасно з дисертацією д-ра Студинського – світ побачив трактат д-ра І. Франка про обговорювану нами пам'ятку². Щоправда, тут «Пересторога» є тільки відправною точкою для історичного аналізу підготовки церковної унії, в той час як д-р Студинський робить саму пам'ятку предметом історично-літературного дослідження. До того ж ми радо визнаємо, що д-р Студинський висловлює низку влучних самостійних суджень і здебільшого правильно висвітлює пам'ятку, проте обраний ним спосіб викладу не можемо назвати вдалим.

Так, д-р Студинський почергово цитує один абзац пам'ятки за іншим, наводить до нього критичні, історичні, літературні коментарі, час від часу вдається до менших чи більших екскурсів і одразу ж переходить до наступного абзацу, щоб прокоментувати його таким же способом. Звісно, цей прийом полегшує авторові роботу, однак не дає читачеві повної картини і чіткого уявлення про «Пересторогу» як ціле; ті дві сторінки (с. 144–146), на яких д-р Студинський представляє загальну характеристику пам'ятки, навряд чи задовольнять читача.

У частих екскурсах, які інколи мають доволі слабкий стосунок до предмету дослідження (наприклад, с.38–42 – про діяльність Костянтина Острозького, с. 95–101 – про Берестейський собор, і особливо про Стефана Зизанія на с. 142–166), д-р Студинський розглядає поставлені питання з певною поверховістю, що справляє неприємне враження на читача. Так, у коментарях щодо ситуації в українській церкві перед унією автор втворює О. Левицькому³ і повторює за ним (цілком) помилкову інформацію про вибори єпископів у XII–XIV ст. Висловлювання д-ра Студинського про так званий візантизм українців (с. 13) видається необдуману реплікою. Схоже враження справляють і його

твердження про вплив унії на українців (с. 139). У характеристиці Потія автор залишив поза увагою важливі листи, видані нещодавно в *Archivum Domus Sapiehanæ*. Певні хиби знаходимо також у використанні історичної літератури з деяких питань.

Щодо аналізу самої пам'ятки варто зауважити, що д-р Студинський почасти наводить занадто слабкі аналогії до тексту пам'ятки, а в полеміці з автором «Перестороги» обмежується посиланнями на твердження інших дослідників (наприклад, с. 15, 116, 135, 105, 131, цит. 85) тощо. Нарешті, не можна не згадати і той факт, що українська мова рецензованого дослідження не позбавлена русизмів та полонізмів.

Незважаючи на висловлені зауваження, праця д-ра Студинського відзначається багатьма позитивними моментами, що дає змогу охарактеризувати її як таку, що відповідає вимогам.

Д-р Студинський старанно опрацював спеціальну давню і новітню літературу, критично осмислив і висвітлив думки своїх попередників, а також висловив низку самостійних влучних суджень щодо аналізованої пам'ятки (наприклад, про промови Костянтина Острозького й одного невідомого члена львівського церковного братства, які д-р Студинський називає підрубкою; про джерела теологічної частини «Перестороги», про відношення «Перестороги» до інших літературних пам'яток та ін.). Тож рецензовану розвідку можна вважати цінним внеском у наукове дослідження історії української літератури.

Михайло Грушевський,
звичайний професор Львівського університету

Держархів Львівської обл. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1833. Арк. 27–29.

¹ Йдеться про працю: *Макарий (Булгаков)*, митрополит Московский и Коломенский. *История Русской церкви*. В 13-ти т. (т. 13-й – неоконченный). СПб, 1883.

² Йдеться про працю: *Franko I. Dr. Z dziejów synodu brzeskiego 1596 r.* // *Kwartalnik Historyczny*. 1895. R. IX. S. 1–22.

³ Йдеться про працю: *Левицкий Оп.* Кирилл Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский: Историко-биографический очерк с его портретом // *Памятники русской старины в Западных губерниях*. Вып. 8: Холмская Русь. Б/м, 1885.

M. Hrushevsky's review on the habilitation thesis of K. Studinsky, which is stored in the funds of the State Archives of Lviv Oblast, has been published for the first time. The article reconstructs the circumstances of the writing of this critical review and its influence on the professional career of the author of «Warnings» («Perestorohy»).

Key words: M. Hrushevsky; K. Studinsky; review; «Warnings»; Literary Studies.